

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ЈЕЗИКА

ИЗДАЈЕ:
ОДСЕК ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И ЛИНГВИСТИКУ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НОВОМ САДУ

НОВИ САД

36

2005

14023

Чланови редакције:

Др Мато Пижурица, ред. професор
Др Вера Васић, ред. професор
Др Јасмина Грковић-Мејдор, ред. професор
Др Владислава Ружић, ванр. професор
Др Ивана Антонић, ванр. професор

Главни и одговорни уредник:
Секретар:

Др Љиљана Суботић
Мр Миливој Алановић

За издавача:

Проф. др Марија Клеут, декан

Штампање овог броја финансирало је Министарство науке и заштите животне средине Р. Србије и Извршно веће Аутономне Покрајине Војводине. Захваљујемо на финансијској помоћи.

Штампа: КриМел, Будисава

ОСНОВНЕ ФОНЕТСКЕ ОСОБИНЕ ГОВОРА РАЂЕВСКОГ СЕЛА БЕЛА ЦРКВА*

*Рађено под руководством
проф. др Мате Пижурице*

САЖЕТАК

У овом раду бавила сам се фонолошким описом говора рађевског села Бела Црква. Мој циљ био је да прикажем основне акценатске и фонетске одлике.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Дијалектологија, шумадијско-војвођански дијалекат, фонетске особине, Бела Црква.

1. Увод

У северозападној Србији, у области Рађевина, налази се Бела Црква, село које припада општини Крупањ. Бела Црква је од Лознице удаљена 34, а од Шапца 52 км.

Бела Црква се први пут помиње у дубровачким изворима, где се с почетка 1422. године помиње место са истим данашњим називом.

Легенда каже да је село добило име по цркви брвнари која је кречена у бело и налазила се на месту данашње цркве. Како је била у равници, Турци су са планине Сокола могли лако да је опазе и притом су говорили: "Ено, бели се црква" и по томе данашње село, Бела Црква, доби име. (Ђурђев 1989:7)

Грађу за овај рад сакупљала сам од децембра 2002. до фебруара 2003. године. Приликом сакупљања материјала нисам имала посебних проблема, а посао ми је олакшавала и чињеница да сам и сама припадник овог говора и да све становнике села лично познајем. Запазила сам да информатори када се снимају настоје да дотерају свој говор, тј. не говоре као у спонтаном разговору. Информатори са којима сам сарађивала јесу: Босиљка Грујић, рођена Поповић (1922), Гроздана Марковић, рођена Протић (1923), Момчило Марковић (1922), Павле Петровић (1928), Љубица Поповић, рођена Ракић (1924), Мара Симић, рођена Петровић (1922).

1.1. Основне акценатске одлике белоцркванског говора

- Белоцрквански говор има четвороакценатску систему млађих новоштокавских говора.
- Као сремски, мачвански и тршићки тако и говор Беле Цркве не познаје кановачко дужење.
- Добро се чува мелодичност сва четири акцента и неакцентоване дужине.

---

* Овај прилог резултат је рада на пројекту 1599- Дијалектолошка истраживања српског језичког простора, који у целини финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

- Преношење акцента на проклитику углавном се креће у оквиру Вуковог и Даничићевог стандарда.
- Нису очуване све Даничићеве неакцентоване дужине, мада се боље чувају него у Мачви, а поготову боље него у Срему.

1.2. Основне фонетске одлике

- Познате су разне редукције, контракције и елизије вокала.
- Говор Беле Цркве не познаје сугласник *x*.
- Често уместо *ф* долази *в* или *п*.
- Пажњу привлаче и појаве у сугласничким групама.

2. Акценат

Детаљнијој обради комплетне прозодијске проблематике говора рађевског села Беле Цркве мораће се посветити посебна студија и ја бих овога пута тај обимни посао оставила за неку другу прилику. Међутим, да би се добила бар основна представа о овдашњим акценатским приликама, неке чињенице се ипак морају изнети, јер и Слободан Реметић у својој студији **Говори централне Шумадије** каже: "Без увида у прозодијске особености не може се сагледати ни степен кохерентности, односно унутрашње издиференцираности области, нити пак одредити њено место према суседним и сличним идиомима" (Реметић: 1985: 39).

Као говор са новоштокавском акценатском системом, говор села Бела Црква добро чува мелодичност сва четири акцента и неакцентоване дужине, а што се дистрибуције тиче, она одговара оној у стандардном језику. У ретка одступања спадају примери *земљорадник*, *Југославија*.

Слогови после акцента у Белој Цркви могу бити и дуги и кратки, а они испред акцента једино кратки: *вико̄*, *дошо̄*, *зеленика̄*, *зидар̄*, *јунак̄*, *комендијатӣ*, *кутња̄к*, *пошо̄*, *путник̄*, *рачун̄*, *радник̄*, *радионица̄*, *радионица̄*, *умем̄*, *учионица̄*, *учионица̄*.

Говор Беле Цркве не познаје тзв. кановачко дужење, али је зато дужење пред сонантом жива категорија (*но̀вац̄*, *сино̀вац̄*, *удо̀вац̄*, *ло̀вац̄*, *жѝвац̄*).

2.1. Даничићеве неакцентоване дужине

У говору Беле Цркве дужине се добро држе, али ипак нису очуване све Даничићеве неакцентоване дужине. Скраћивање дужине зависи пре свега од говорног темпа: при споријем говору боље се чувају, а при бржем лакше губе. За судбину дужина, у начелу и овде, од значаја је квалитет и квантитет акцента. Дужине се боље чувају после узлазних него после силазних и боље после кратких него после дугих. Најлакше се губе после дугосилазног ($\bar{\quad}$) мада има примера где се чувају и у тој позицији: *ку̀мӣ*, *ку̀тња̄к*, *ма̀лӣ*, *пра̀вник̄*, *пу̀тник̄*, *ра̀дӣ*, *ра̀дник̄*, *пра̀зник̄*, *сѐдмӣ*, *сѝе̄ва̄*, *сту̀пӣ*, *ту̀пӣ*. Овде је дужина слабије изражена него после краткоузлазног ($\acute{\quad}$) где се она и чува најбоље : *за̀нат̄*, *зѝдар̄*, *ѝма̄м*, *ѝма̄ӣ*, *ју̀нак̄*, *ко̀вач̄*, *ко̀пач̄*, *лу̀дак̄*, *пра̀вак̄*, *пѐвач̄*, *ра̀чун̄*, *у̀чим̄*. Добро се држе и после дугоузлазног ($\grave{\quad}$) и после краткосилазног акцента; ($\`{\quad}$): *бр̀зе̄*, *бр̀зом̄*, *ву̀че̄*, *гла̀ве̄*, *глѐдӣ*, *да̀на̄*, *др̀ва̄*, *жѝвим̄*,

зим̄е, кра̄д̄е, мӣри, мр̄зим̄, пр̄еде̄, рӯке, с̄ече̄, стра̄на̄, тра̄ве, тра̄во̄м; б̄еж̄о, вӣдӣ, др̄жа̄ли, ка̄не̄, кӯдӣ, мӣслӣ, нӣкне̄, др̄алӣ, д̄ће̄, сла̄вӣ, ста̄не̄, ӯзме̄, чӯдӣ. Нагласила бих да су дужине израженије и боље се чувају после краткосилазног него после дугоузлазног акцента.

На судбину дужина битно утиче и то да ли је последњи слог у речи отворен или затворен. Обично се лакше губе у последњем отвореном слогу, али у Белој Цркви то није случај - подједнако се држе и у отвореном и у затвореном слогу.

Последњи отворени слог

1. Дужина после краткоузлазног акцента:

а) Непосредно иза акцента добро се чува: *ва̄ко̄, в̄енча̄, в̄од̄е̄, д̄есна̄, д̄ош̄о̄, до̄не̄се̄, до̄не̄сӯ, до̄вед̄е̄, з̄оре̄, з̄ове̄, ӣшо̄, ӣма̄, ӣмо̄, из̄не̄се̄, ко̄се̄, на̄ко̄, о̄ловкӯ, о̄сто̄, по̄шо̄, по̄со̄, по̄сто̄, пр̄ег̄ор̄е̄, ро̄се̄, са̄зно̄, се̄стр̄е̄, та̄ко̄, т̄рчӣ, ӯшо̄, ӯда̄, уне̄се̄, уве̄де̄, чӣта̄.*

б) Ако се не налази непосредно иза акцента, дужина се такође чува, али је мање изражена него у претходном случају: *до̄лазе̄, ӣмајӯ, ја̄уче̄, од̄морӣ, о̄пере̄, о̄ставља̄, по̄седајӯ, по̄тковице̄, са̄зове̄, ӯлазе̄, ӯморӣ, чӣтајӯ.*

в) Често сам бележила добро чување две заустопне дужине од којих је ова друга на отвореној ултимии: *де̄воја̄ка̄, на̄рӯга̄, не̄ пре̄ђе̄, од̄ӣђе̄, по̄љӯбӣ, пр̄ела̄ма̄ по̄сл̄уж̄ӣ, пр̄о̄ла̄ма̄, спор̄ед̄ ко̄ла̄, упр̄ажња̄ва̄.*

2. Дужина после дугоузлазног акцента:

а) Непосредно иза акцента добро се чува: *да̄јӯ, да̄на̄, др̄ва̄, гл̄едӣ, ка̄зо̄, кра̄дӯ, Мӣре̄, мӣрӣ, на̄пис̄о̄, огрӣзе̄, Па̄ј̄е̄, Пе̄ре̄, пӣсо̄, пр̄еде̄, Рӯж̄е̄, рӯке̄, стра̄на̄, тра̄ве̄, тӯче̄, ӯјӣ, вӯче̄, зим̄е̄.*

б) Ако се не налази непосредно иза акцента, дужина се скраћује: *в̄енча̄ва̄јӯ, до̄зӣва̄јӯ, др̄е̄ма̄јӯ, з̄е̄ва̄јӯ, из̄во̄ле̄ва̄јӯ, ле̄ка̄рима̄, не̄ма̄јӯ, по̄гле̄да̄јӯ, скӯђила̄, сп̄ре̄ма̄јӯ, свӣра̄јӯ.*

3. Дужина после краткосилазног акцента:

а) Непосредно иза акцента чува се добро: *б̄еж̄о̄, б̄ӯде̄, в̄ӯне̄, дӣго̄, до̄н̄елӣ, др̄уг̄ӣ, зг̄ӯсн̄е̄, ӣгра̄, ко̄њскӣ, кр̄е̄ше̄, ме̄ће̄, нӣкне̄, но̄гӯ, о̄ће̄, сла̄вӣ, св̄ад̄б̄е̄, св̄ако̄, те̄тк̄е̄, тр̄е̄ба̄, ӯз̄елӣ, ӯзме̄, ӯзо̄, ӯмр̄о̄.*

б) Чува се и кад се не налази непосредно иза акцента: *ба̄леге̄, до̄лије̄, на̄лије̄, о̄пије̄, о̄бав̄езно̄, по̄лије̄, пр̄стенова̄ње̄, ӯвије̄, ӯмијӯ.*

в) Забележила сам примере *го̄дӣна̄, не̄да̄ра̄, но̄вӣна̄, пр̄еп̄ре̄ка̄*, где се чувају две дужине иза краткосилазног акцента.

4. Дужина после дугосилазног акцента:

Забележила сам десетине примера где се дужина чува непосредно иза акцента: *бӯдӣмо̄, вре̄ћа̄, да̄ће̄, до̄ђе̄, га̄ћа̄, га̄ћа̄, гњ̄е̄чӣмо̄, гр̄дӣмо̄, гӯра̄, кӯћа̄, мӯтӣ, на̄ће̄, не̄ма̄, по̄ће̄, про̄ђе̄, слӯж̄ӣмо̄, тӯра̄, ӯће̄, фа̄лӣмо̄, чӯва̄, шӣш̄а̄мо̄.* При бржем говору информатора ове дужине могу бити слабије изражене или чак и потпуно скраћене.

Последњи затворени слог

1. Дужина после краткоузлазног акцента:

а) Непосредно иза акцента чува се: *бòрдòн, дàнàс, дèснòј, ù òн, ìгрàч, ìмàш, ìмàм, ìстрàм, кàнùт, кòлàч, кòстìм, кукурèк, нòћàс, òзгòр, пàсùљ, пèшкìр, сè-дìш, сèдìм, стòјìм, стòмàк, òгòв.*

б) Ако није непосредно иза акцента, дужина се чува: *ìзлázìм, ìзвэдìм, јàу-чèм, Јòванòв, кòмишиòм, мýзикòм, нàмèстìм, òчистìм, òдморìм, òдојчàд, òста-рìм, òставìм, òстанем, пòдигнем, покòдлачìм, пòлázìм, пòраним, пòставìм, пò-тковицòм, слàнинòм, тòрбицòм, ùкорìм, ùлázìм, ùраним, ùставìм, чòбанчàд.*

2. Дужина после дугоузлазног акцента:

а) Ако се налази непосредно иза акцента, чува се: *брзòм, врìшитìм, дàјèм, двàнèс, дùшòм, жìвìм, знàдèм, знàдèш, лìзòм, мìрìм, мрзìм, обùчèм, прèдèм, рý-кòм, трìнèс, трìпùт, тврòдòм, ћàсòм.*

б) Ако се не налази непосредно иза акцента, такође се чува: *нàреднìк, пòзор-нìк, пòлázнìк, ùвознìк.*

3. Дужина после краткосилазног акцента:

а) Непосредно иза акцента чува се добро: *бàдњàк, бòлèст, бùдèш, бùдèм, бù-рàд, глèдàш, дèвèр, дìнар, дрùгòм, жèнìм, јèдèм, кàмèн, кòчак, кòкòш, кùрјак, мà-чкòм, мàтèр, мèсèц, мèтнèм, нèкòм, òдèм, òндàк, òрèм, пàшњàк, прèстèн, рàтнìк, сèднèм, срèтнèм, стàвљàм, свàкòм, ùзмèш, ùзмèм, чùјèм.*

б) Ако се не налази непосредно иза акцента, доследно се чува у примерима типа: *Вìдовдàн, Лàзаровдàн, Мìтровдàн, Тùчиндàн, Ђìрловдàн.*

4. Дужина после дугосилазног акцента:

Дужина која се налази непосредно иза дугосилазног акцента у последњем за-твореном слогу чува се: *врàтìм, врàчàм, врìшìм, гàтàм, гурàм, доћèм, крèнèм, крèћèм, кùвàм, мèњàм, мèшàм, мòрàм, пàнтìм, пòћèм, прàзник, прèћèм, причàм, рàдìм, рàднìк, ругàм, руднìк, спрèмìм, турàм, чùвàм.*

Слог који није последњи

1. Дужина после краткоузлазног акцента:

а) Ако је непосредно иза акцента, чува се: *бòрдòнска, дèвòјке, запòвèдà, нà грòбље, нè дàш, нè дìрàш, òствàри, рàзмùти, тàмàн, ùживà, фàмìлија, али и фàмìлија.*

б) И кад није непосредно иза акцента, чува се: *вèчèрàмо, òдлázìмо, зàитìмо, зàмòчìмо, ìспратìмо, ìзвэдìмо, ìзвэдìте, нàучìмо, òдлázìмо, прòпратìмо, ù-мòчìмо, ùпртìмо.*

2. Дужина после дугоузлазног акцента:

Забележила сам само примере непосредно иза акцента где се дужина чува: *вìрìмо, глèдìмо, дàјèмо, крадèмо, тìвìмо, прàшење, чумìмо.*

3. Дужина после краткосилазног акцента:

а) Доследно се чува ако је непосредно иза акцента: *ба̋џи̋мо, д̋е̋н̋емо, ја̋ши̋емо, ко̋си̋мо, л̋е̋г̋н̋емо, о̋д̋емо, о̋ра̋ја, о̋ра̋ли, о̋ре̋мо, пр̋о̋сӳта, се̋да̋јте, се̋д̋н̋емо, ӳз̋емо.*

б) Кад није непосредно иза акцента такође се чува: *бо̋ло̋ва̋ла, за̋сно̋ва̋ла, и̋-зат̋ка̋ла, и̋зо̋ра̋ли, мо̋м̋ко̋ва̋ли, на̋о̋ра̋ли, о̋сно̋ва̋ла, по̋о̋ра̋ли, ра̋до̋ва̋ла, ӳзо̋ра̋ли.*

4. Дужина после дугосилазног акцента:

Непосредно иза акцента чува се: *вра̋ти̋мо, вр̋ши̋мо, га̋та̋мо, до̋ђ̋емо, кре̋н̋емо, ме̋си̋мо, пи̋та̋мо, по̋ђ̋емо, по̋ђ̋емо.*

Дужина вокала *e* у презентским наставцима доследно се чува код глагола који на слогу непосредно испред наставка имају дугоузлазни акценат: *вуч̋ем, зе4-бе5м, пред̋ем, раст̋ем, трес̋ем, туч̋ем* итд. Та дужина јавља се и у множини: *вуч̋е-мо, зеб̋емо, пред̋емо, раст̋емо, трес̋емо, туч̋емо.*

Глаголске именице у говору Беле Цркве редовно имају дужину: *вра̋ча̋ње, га̋-та̋ње, гӳра̋ње, ки̋ја̋ње, ми̋ш̋ље̋ње, не̋ма̋ње, о̋да̋ње, пи̋са̋ње, рӳга̋ње.*

2.2. Неакцентоване дужине којих нема код Даничића

У извесном броју категорија јављају се дужине којих нема код Вука и Даничића.

1. Дужење пред сонантима јавља се у овим категоријама:

а) Присвојна заменица 3. л. јд. м. р. у Белој Цркви гласи *ње̋го̋в̋.*

б) Суфикси присвојних придева на *-ов / -ев* и *-ин* доследно имају дуг вокал: *ба̋б̋ин, Дра̋г̋ин, ђ̋ед̋ов, з̋е̋то̋в, Јо̋в̋ин, кӳмо̋в, ма̋тер̋ин, Ма̋р̋ко̋в, мо̋м̋ко̋в, њ̋е̋го̋в, Ра̋-до̋в, све̋кр̋ов, се̋стр̋ин.*

ђ) Код именица страног порекла на *-изам* јавља се дужина на ултими: *кому-ни̋за̋м, орга̋низа̋м, со̋цијализа̋м, фашиза̋м.*

2. У радном придеву наставак *-о* је дуг и кад није постао контракцијом: *ви̋ди-о̄, во̋дио̄, да̋о̄, до̋ватио̄, зго̋дравио̄, њ̋зумро̄, ми̋слио̄, на̋ме̋нио̄, на̋сло̋днио̄, од̋нео̄, па̋о̄, по̋кодлачио̄, по̋родо̄, потр̋одио̄, ӳнео̄, ӳватио̄, ут̋оварио̄.*

3. Именице *доба* и *подне* у говору Беле Цркве гласе: *до̋ба̄, по̋дн̄е̄.*

4. Именице и-основе на *-ост* са старим акцентом на основном вокалу по правилу чувају дужину у наставку и у косим падежима: *ве̋сел̄ости, ми̋ло̄сти, ра̋до̄-сти*, мада се могу чути и без дужине- *ве̋селости, ми̋лости, ра̋дост*.

5. У Белој Цркви наставак ген. множ. *-ију* има дуг први а кратак други вокал: *го̋сти̋ју, ко̋сти̋ју, ко̋кди̋и̋ју, но̋кти̋ју, пр̋сти̋ју, ӳши̋ју.*

6. Дуг је наставак ген. и акуз. једн. личних заменица 1. и 2. лица, повратне заменице, личне заменице 3. л. јдн. и заменице *ко, шта*: *ко̋га̄, ме̋не̄, њ̋е̋га̄, се̋бе̄, те̄-бе̄, че̋га̄.* Таква дужина не постоји у дат. и у лок., који гласе *ме̋ни, те̋би, се̋би.*

7. Дужине се јављају и код прилога: *да̋на̄с, зи̋м̄ус, је̋се̄на̄с, јӳт̄ро̄с, јӳче̄, ка̋да̄, но̋ма̄д, но̋ћа̄с, пр̋о̄лет̄ос, са̋да̄, си̋но̄ћ, та̋да̄.*

8. Дуг је наставак 3. л. мн. презента глагола *хтети*: *до̋ћ̄ӯ.*

9. Трпни придев глагола на *-ну/-не* има дужину на *-у* и када је дуг претходни слог: *за̋вр̄нӯт, кре̄нӯт, на̋вр̄нӯт, па̋гнӯт ӳвр̄нӯт, до̋те̄гнӯт, пр̄ете̄гнӯт, са̋гнӯт, ӯ-пре̄гнӯт,*

10. За деминутивни формант *-ић* имам потврде и са дужином и са краткоћом: *би̇чић, вратић, градић, коњић, црвић; би̇чић, брѣшчић, враничић, вратић бѡкалић, ма̇чић.*

Имајући у виду прилике у неким суседним говорима (Колубара, в. Николић 1970: 104), навешћу примере у којима се, за разлику од "комшилука", у Белој Цркви те дужине не јављају.

1. Нема дужине наставак *-ама* у Д –И –Л множине именица женског рода а-основе: *во̇дама, ја̇букама, ја̇ругама, кр̇ушкама.*

2. Нема дужине инфинитивни наставак *-нути, -ати, -ити*: *бр̇ннути, ми̇сли-ти, цр̇тати.*

3. Нема дужине прид. наставака *-ав, -аст*: *га̇рав, кит̇њаст.*

2.3. Акцентоване дужине

У слоговима са силазном интонацијом које затварају сонанти после којих долази слог који почиње сугласником – не изостаје дужење вокала: *здр̇авље, зе̇ље, ја̇рца, кли̇нца, Ма̇рка, сла̇мка, ста̇рца, с̇унце, тра̇вка, Ту̇рци.*

Као и код Вука, и у Белој Цркви присутно је дужење код збирних именица средњег рода на *-је* код којих се завршни сугласник основе јотује пред овим наставком: *звѡжђе, гр̇мље, грѡбље, грѡжђе, зе̇ље, и̇ње, ли̇шће, прѡшће, рѡбље, са̇ће, снѡпље.*

Заступљено је дужење старог краткосилазног акцента у ном. једн. именица мушког рода типа: *брѡд, дѡм, кра̇ј, крѡв, нѡст, рѡг, рѡв.*

Слажући се опет са Вуком, ни у говору Беле Цркве нема скраћивања вокалнога *р*: *бр̇вна, бр̇вно, бр̇вну, кр̇в, кр̇вљу, оцр̇нила, оцр̇нити, цр̇ква, цр̇н, цр̇нка, цр̇в.*

2.4. Преношење акцента на проклитику

Преношење акцента на проклитику жива је категорија у говору Беле Цркве, мада има и примера са непренесеном акцентуацијом. Испитивано подручје зна за старо и ново преношење.

Примери са старим преношењем акцента: *кѡд мене̄, на̄ ноге, на̄ рӯку, на̄ воду, на̄ земљу, не̄ ва̄ља̄, не̄ зна̄м, нӣ с̄ ким̄, нӣз брѡдо, ѡд гла̄ди, прѣ̄ дӯшу, прѣ̄ тобѡм, прѣ̄-ко да̄на, прѣ̄ко лета, ӯ колу, ӯ гла̄ву, ӯ мене̄, ӯ планину, ӯ рӯку, ӯ во̄јску, ӯ воду, ӯз брѡдо, за̄ дӯшу, за̄ ноге, за̄ рӯке, за̄ себе̄.*

Примери са новим преношењем акцента: *више̄ куће̄, да̄ видӣм, за̄ нама, ӣ да-њу, ӣ ноћу, ӣ но̄ј, ӣс̄ цр̄кве̄, ко̄д куће̄, на̄ кућу, на̄ свадбу, не̄ иде̄, не̄ носим̄, не̄ прѣ̄ђе̄, не̄ ра̄де̄, не̄ се̄да̄, не̄ сисају, не̄ смѣ̄, не̄ тре̄ба̄, са̄ оним̄, са̄ њима, спорѣ̄д ко̄ла̄, ӯ шко̄лу, ӯ шуму, ӯ ба̄шчу, ӯ дрӯгом̄, ӯ колма, ӯ кућу, ӯ славу, ӯ собу, ӯ тре̄ћо̄ј, ӯ њи-ву.*

Много доследније се преноси акценат с глагола на негацију (објашњење даје Николић 1970: 107), него у везама да + презент (уп. *да да̄м, да б̄удне...*).

4. Инфинитивна основа већине глагола VII врсте типа: *лѣтити, жи́вила*, (према и у презентској основи): *врѣдило, гр̄мӣ, жи́вило, зарудила, изблѣдило, лѣтила, обѣлила, оглѣвила, ождѣдила, остарили, поскѣпила, поцрѣпила, прежи́вила, сѣдӣ, ште́дила*, али је *ви́дићеш*.

Група јат + ј дала је *иј* као и у јекавском наречју. Примери за то су:

1. Компаративи са наставком -ији: *здр̄авија̄, здр̄авијѣ, здр̄авијѣ̄, зелѣнија̄, зелѣнијѣ̄, зрѣлија̄, зрѣлијѣ̄, крѣпнија̄, мѣлија̄, нѣвија̄, нѣвијѣ̄, ситнија̄, слабија̄, стар̄ија̄, стар̄ијѣ̄*. Нагласила бих да је ово интервокално -ј- редуковано, али ја сам га из практичних разлога означаваала графijом *ј*.

2. Одрични облик *није* (а према њему и *нисам, ниси*, итд.) *нисмо, нисте, нису*.

3. Глагол *додѣјати* (*додѣјало, додѣјала, додѣјаће*). Међутим, доследно је *вѣјати, грѣјати, сѣјати, смѣјати се*.

У говору Беле Цркве имамо доследно: *са сѣкир̄ом, сѣкира, сѣкирица, сѣкиру*. Доследно је и: *сикѣр̄аӣ, сикѣр̄ам, сикѣрати се, сикира́ција, сикира́мо се, сикира́те*.

У суседству групе *гњ* јат може да се чује и као и: *гњѣздо, угњѣздио се, у гњѣздету* (ови примери су ређи), али и *гњѣздо, угњѣздио, у гњѣздету*.

Што се ијекавизама тиче, у Белој Цркви сам забележила: *ћѣд, ћѣшо, пр̄анћед*.

Како се и очекује, у Белој Цркви се чује *ѣрај*.

У говору Беле Цркве познате су разне редукције, контракције и елизидје вокала ради уклањања вокалских група.

1. Позната је афереца типа: *нѣкѣја, нѣкѣје, нѣкѣју, ов̄акав, ва̀кѣ̄, ва̀мо, нѣма̀д, кла̀гија, кла̀гију, на̀ка̄, на̀кѣ̄, на̀ко̄, со̀вина, со̀винѣ̄*.

2. Када је реч о синкопи, најчешће се и редукује: *бѣште, вѝдла, вѝдло, во̀лко̄, говѣрте, до̀ждѣ̄, ко̀лко, нѣ̀колко, нѣ̀лко̄, ста̀ндѣ̄, то̀лко̄*. У Белој Цркви се каже *ка̀дјѣ̀нца*.

Од информатора који брже говоре може се чути *канѣл̄арија* ум. *канѣл̄арија*. Поред овог примера, вокал *е* често изостаје у другом лицу једине презента глагола *моћи*, па имамо *мѣжеш* и *мѣш*.¹

Ако се испред редукованог вокала налази неки од сонаната *л* или *н*, а за њим долази сугласник, при изговору се ствара нека врста вокалнога *л* или *н*: *вр̄шалца, гр̄анца, окр̄ѣли, пор̄ѣдла, рѣдла, шѣнца*. Ова појава чешћа је у Босни.

Ако се после редукције вокала нађу један до другог два иста сугласника или сонанта, не долази до губљења једног од њих, већ се оба изговарају као један дуг: *во̀лли, изва̀лли, Мѝрјанну, разва̀лли, сла̀нну*, али су много чешћи и обичнији примери где је изостала: *Дра̀ганину, Марѝнину, одва̀лили, разва̀лили, сла̀нину*.

3. Може се рећи да је апокопа на овом простору и обична и честа појава. Нарочито се вокал *и* на крају речи у неким категоријама понаша као покретни. Међу примерима са необавезним *и* предњаче везници *али, или, речца ли, везник нити*:

¹ " Наши дијалектолози краћи облик тумаче на два начина: а) чувањем старог оптатива и б) редукцијом -Е- " (Реметић 1985: 131).

ал ја дѣу, ал коѣи што су, ал то му ма̀ло, да̀ л је лѐпа, да̀ л су овр̀ли, ил је лу̀д ил јо̀к, је л ишо̀ кѣѣи, је л је зѝма, нит смо мѝ ишли њѣму нит он̀ ма̀ма, узми ил о̀ста-ви, иа̀бе ал неѣѐ ни́ко. Меѣутим, завршно -и у инфинитиву има чврсту позицију: бр̀ати, ва̀лити, ва̀рити, ва̀тати, вѐзати, вѝкати, гу̀рати, до̀лити, до̀ћи, дѝћи, му̀сти, на̀пити, о̀тпити, сѝрити, скѝдати, пѝти, по̀мусти, узва̀рити.

Прилошке речи и облици придевско-заменичке промене могу послужити као потврда покретних вокала. Том проблему и Реметић је посветио пажњу и каже: "То је доказ више да је необавезно изговора финалног вокала у ствари последица деловања првенствено морфолошких фактора (аналогска прекрајања, укрштања облика именичке и заменичко-придевске промене и сл.)" (Реметић 1985: 133) *во̀д-во̀де-во̀дена, ка̀д - ка̀да - ка̀де, но̀д - но̀де-но̀дена, сву̀д - сву̀да, ту̀д-ту̀де-ту̀дена.*

Речца нека обично долази без -а: *нек вѝди, нек да̀, нек до̀ђу, нек ѝма, нек мѝсли, нек но̀си, нек у̀зме,* али имамо нека га, нека им, нека је, нека су.

Овим проблемом бавио се С. Реметић: "Овакво понашање финалних вокала у наведеним и сличним категоријама познато је практично целом штокавском наречју, што значи и дијалектима и говорима у ближем и даљем суседству наше зоне" (Реметић: 1985: 134).

4. У говору Беле Цркве и елизија је честа и обична појава. Колико сам запазила најчешће се елидирају вокали а (везник да, предлози на, за), е (негација не), о (првенствено у случајевима елидирања другог вокала).

4.1 Вокал а

д-ѝгра, д-ѝграју, д-ѝде, д-ѝдеи, д-ѝдем, д-ѝду, д-ѝзаѣе д-ѝзвинѣи, д-ѝзгинѣмо, д-ѝма, д-ѝмаи, д-ѝскипи, д-ѝспирамо, д-ѝспадне, д-о̀биѣем, д-о̀дем, д-о̀кусим, д-у̀бију, н-а̀стал, н-о̀ву̀ стра̀ну, н-о̀но̀ мѣсто, з-о̀ту̀ ва̀шу, з-о̀нѐ там, з-ѝнат.

4.2. Вокал е

н-у̀мѣм, н-у̀ме, н-умѣмо, н-у̀му, н-у̀меју; елизију вокала е имамо и у примеру да с-о̀беси.

Занимљиво је да уз глаголе кретања не долази до елизије вокала е: *не ѝде, не ѝдеи, не о̀длази.*

4.3. Вокал о

На-ва̀ вра̀та, на-ву̀ стра̀ну, на-ну̀ стра̀ну, око̀ нѐ кѣѣе, па-нда̀к, у-во̀ до̀ба,

4.4. Вокал и

ја б-ѝшо, ја б-у̀била, ми б-о̀тишли, он б-ѝмо̀ пра̀во, шта с ѝмала.

Избегавање хијата помоћу елизије познато је не само у Белој Цркви већ и у суседним сличним говорима.

5. Контракција вокала

Када је у питању контракција вокала, у Белој Цркви је та појава нарочито честа код финалних група *ао, ео,* с главним упориштем у глаголском придеву радном.

5.1. Група -ао > о

5.1.1. У глаголском придеву радном: *ва̀то, вѐзо, вѐнчо, вѝћо, дѝго, до̀шо, за̀шо, ѝгро, ѝмо, ѝшо, мо̀го, на̀шо, пѝсо, пѝто, по̀шо, про̀но, про̀шо, рѐко, су̀мњо, у̀шо* итд.

У случајевима кад је *a* у вокалској групи *ao* носилац акцента, не долази до контракције, па имамо примере типа: *д̄а̄о̄, зна̄о̄, кра̄о̄, па̄о̄, ста̄о̄, ста̄о̄*.

5.1.2. У неколико именица на *ao* (с непостојаним *a*): *ко̄то̄, п̄ето̄, по̄со̄*.

У речи *нева̀ао* чува се вокалска група *ao* иако је ван акцента.

Група *-eo > ̄o* углавном под истим условима као и *-ao* :

до̄но̄ сам̄ о̄но̄, љ̄зно̄, на̄но̄ др̄ва̄, о̄дно̄ је, по̄јо̄ све, по̄по̄ се та̄м, пр̄е̄зо̄ на̄ се.

Да је стање непреврело, показује и чињеница да се исте речи, чак и од истих информатора, могу чути са и без контракције: *во̄ле̄о̄ и во̄ло̄, до̄не̄о̄ и до̄но̄, љ̄зне̄о̄ и љ̄зно̄, по̄не̄о̄ и по̄но̄, пр̄о̄кле̄о̄ и пр̄о̄кло̄, ӯне̄о̄ и ӯно̄*, или је (што је можда вероватније) реч о утицају књижевног језика.

У речима *кл̄е̄о̄, пл̄е̄о̄ и с̄е̄о̄ e* је носилац акцента, па самим тим не долази до контракције.

Овде нема сажетих ликова типа *весо, дебо, кисо*, који се могу чути у Срему (в. Николић 1964:122), већ се искључиво чује *весео, дебео, кисео*.

5.3. Група *-uo > ̄o*

Ви́кно̄, ди́рно̄, ди́рно̄, ду́но̄, зи́но̄, изд̄ано̄, кор̄акно̄, по̄гин̄о̄, покр̄е́но̄, ски́но̄.

6. Вокалска група *-ae > ̄e* код бројева од једанаест па надаље: *два́н̄е̄с, јед̄а́н̄е̄с, ос̄а́м̄н̄е̄с, сед̄а́м̄н̄е̄с, три́н̄е̄с, ш̄е́с̄н̄е̄с*.

7. Гласовни лик поредбене речи *као* у Белој Цркви гласи *ка̄, ко̄ и ка̄ј̄ - он̄ је ка̄ и она̄, ка̄ ме̄так, ко̄ рӯжа, ко̄ мато́рац, тӣ си ка̄ј̄ дево̄јчица*. *Кај* је вероватно настало из синтагматског израза *како је, као (што) је*.

8. Код предлога *према* постоји и облик *спрам-спра̄м њ̄е̄*.

9. Међу одступања од језичке норме спадају и она која се тичу замене вокала у речима страног порекла. Таквих примера овде нема у оној мери коју помињу истраживачи неких периферних говора, билингвистичких зона, где су контакти са другим језицима непосреднији.

9.1. А ум. о

апат̄е́ка, апат̄е́ку, ап̄е́рисан̄, ап̄е́рисати, апер̄а́ција.

9.2. Е ум. а

ва́шер, ва́шерила, д̄екле́мујӯ, д̄екле́муј̄ем, ма̄гистер, ми́нистер.

9.3. Е ум. и

ветри́на, ветри́ну, ком̄еси́ја, ком̄еси́ју, лепе̄ња, медеци́на, медеци́наска, на́мернице.

9.4. У ум. о

Арму́ника, арму́никаш̄, пољупр̄ивреда.

Као и у књижевном језику, и овде је *бора̀нија*.

3.2. Консонантизам

Систем консонаната не разликује се битно од система већине суседних штокавских говора. Инвентар консонантских фонема:

Сонанти: *в, ј, л, р, н, м, љ, њ*.

Опструенти: *б, п, д, т, з, с, ђ, ћ, ц, ч, г, к, ж, ш, ц (ф)*.

Систем сонаната исти је као и у књижевном језику, а разлика у домену опструената, што се инвентара тиче, огледа се у одсуству фонеме *x*, а делимично и

ф, јер је његова фреквенција ниска, али се ипак не може говорити о његовом потпуном уклањању.

1. Сонант *ј*

У Белој Цркви, као и у већини наших других дијалеката, сонант *ј* изговара се различито, све у зависности од околних гласова, положаја у речи, акцента, темпа говора, артикулационих способности појединих информатора и других сличних моната.⁶

Иницијално *ј* се по правилу добро држи: *јабука, јагода, јагодица, јасан, јасен, ја, јарам, јесен, један, једеш, једем, јесам, јесмо, јесенас, јок, Јово, јунад, јутро, јутрос, јутру, јунац, јуне, јуница* и сл.

Забележила сам само један пример губљења *ј* у иницијалној позицији - *Евреји*.

У Белој Цркви *ј* се добро чува и на крају речи: *бој, гледај, гној, дај, дрешај, зној, крај, мој, насџ, носај, онај, остај, отај, овај, нитај, плаћај, пој, пробај, разбој, рој, спавај, строј, свој, тај, терај, тој, твој, уживај, устај* итд.

У медијалној позицији *ј* се добро чува ако се нађе у суседству неког другог сугласника: *ајдемо, барјак, војник, војска дајте, двојнице, гајтан, жујце, кајмак, курјак, кујна, мајка, пџвајте, плаћајте, полдожајник, тепајте, тројка, ујна*.

У погледу изговора интервокалног *ј* нема ничег специфичног ни у говору Беле Цркве, ничег необичног за досад испитане суседне говоре. Сонант *ј* се на овом терену између вокала изговара приметно редуковано. Врло ретко се губи јер је овде приметна тенденција избегавања хијата. У ствари, и зев настао губљењем сугласника *х* често се уклања уметањем управо сонанта *ј* или *в*.

Примери са интервокалним *ј*: *бајје, блејимо, бојимо, брџе, брџи, бројимо, гајим, гајили, дајје, додијо, доји, дојимо, који, комшија, мџи, награјсала, остајје, одгајили, пијје, предајје, пџујје, стоји, стојимо, сџје, трајје, твоји, удајје, устајје*.

У овој области јавља се протетичко *ј*: *јџе, јулар*, али једино је *јџина, џекер*.

Секундарно *ј* је још чешће у зеву насталом губљењем неког другог сугласника (пре свега *х* и ређе *в*). Примери: *аждаја, креја, леја, Мијољдан, Мијило, драји, проја, снаја, стрџа*.

2. Сонант *в*

У погледу изговора и судбине *в* Бела Црква се ничим битно не разликује од суседних и сродних говора. У већини случајева, без обзира на место акцента и природу суседних гласова, овај сонант се изговара као и у књижевном језику. Увек је: *ваш, вџсели, вино, вода, вредан, вуна, звџден, зџва, нџв, плаџ*.

Када су у питању групе *ств, штв* сонант *-в-* се такође чува: *богаство, дежурство, детињство, домаћинство, задовољство, искуство, јунаштво, наслџство, рџнство, срдство, убиство* итд.⁷

⁶ " У досадашњим истраживањима српскохрватских дијалеката највише пажње је посвећено питању судбине и статуса међувокалног *ј*, где је његова артикулација тесно везана са квалитетом вокала између којих стоји, као и са удаљеношћу од акцента. У већини говора регистрована је ослабљена артикулација испред палаталних вокала, са тенденцијом његовог потпуног ишчезавања (Реметић 1985: 147).

⁷ "Испадање *-в-* у овој позицији готово је редовна појава на терену *К-Р* дијалекта, за разлику од *Ш-В* подручја, где је *-в-* у примерима типа *детињство, јунаштво* изгледа врло постојано. У већини ра-

Када је у питању група *-вљ-*, у итеративним глаголима на *-вљати* долази до упрошћавања: *забаља̄, забаљају, набаља̄ш, набаљали, набаљено, напраљен, напраљено, обаља̄, обаљају, подпраљали, подстаља̄, састаља̄, упраља̄*.

За распрострањеност ове појаве в. Реметић 1985: 152. Међутим, ова појава није захватила групу *-вљ-* добијену новим јотовањем, јер је увек: *дибљака, дибљи, дивљака, дивље, дивљи, здравље, краљача*. Увек се чује *Војиславље̄в, Мирославље̄в, Радославље̄в*.

Изостављање *-в-* у консонантском суседству изван групе *-вљ-* није честа појава. Забележила сам лексеме *мртац, резерни*, које се увек чују без *-в-*. Лексема *квочка* може чути као *кџчка* и *квџчка*. Именице *брџква, грџдва, рџква* доследно су са *-в-*.

Увек је: *дигнџм, дигнџш, дигнџмо, дигнџте, подигне, подигните*.

Међувокалско *-в-* добро се држи: *бикови, дланови, главица, ладвина, направви, прави, прави, рогови, састави, синови, свџтови, волови, возови*.

У секвенци *-ове-* међувокалско *-в-* доследно испада у лексеми *повесмо* па имамо: *пџесмо, пџесма, пџесму, пџесмо, пџесма, пџесму*, а недоследно се губи кад је лексема *чџвек* у питању па имамо: *чџек* и *чџвек*.

Секундарно *-в-* се не среће нарочито често. Њиме се обично разбија вокалска група па тако имамо: *јанувар, сакџви, свирџна, трикоџви, фџџбрувар*.

У Белој Цркви имамо секундарно *-в-* испред вокала задњег реда у примерима типа: *жаџво, заџво, јеџво, наџвопако, пџјеџво, чџџво* и сл. али доследно се чује *паџџк, паџџчина*.

Наравно, и овде је доследно *џво, суџво, куџвати, дуџвати*, али је *грџџта*.

3. Сонант л

Артикулационо својство сонанта *л* практично се не разликује од вредности која се сматра нормалном у већини новоштокавских говора и у књижевном језику.

Сонант *л* на крају слога, одн. речи јавља се у туђицама: *апа̄л ти вџра, аста̄л, бџка̄л, каранџил, зџмбул*, али и у речима *џбал, тџпал*.

4. Сугласник ф

Овај глас, неједнаке судбине на штокавском терену, у највише случајева супституише се сугласником *в*: *асвалт, вамилија, варба, вабрички, вабрика, вајда, валичан, вакултџт, вењер, веџдер, Вџилип, влаша, вуруна, вурџна, кава, кова, наџвара*.

Знатно мање има примера где се *ф* замењује гласом *п*: *Пџилип, сџпра, Стџџпан*.

Забележила сам и лексеми *пџтребити*, где долази до супституције *ф* са *б*.

Чињеница је да се *ф* најчешће супституише другим гласом, и то углавном са *в*, али ипак се не може рећи да је оно изгубило статус члана фонолошког система. Таквом евентуалном закључку опонирају следећи примери: *кафџџија, коџферат, фџлта, фијаџкер, фиџно, шоџфер*.

дова о говорима Ш- В базе ово питање се и не обрађује посебно, што опет представља поуздан ослонац за претпоставку да на том пољу нема битнијег одступања од новоштокавске норме" (Реметић 1985: 151- 152).

У неколико случајева долази *ф* уместо *в* као резултат хипокорекције у изговору страних речи: *фа́л, фàта, фиоли́на*.

5. Сугласничка група хв

У коренима *хват-* и *хвал-* секвенца *хв* своди се на *в*: *ва̀тā, ва̀тāмо, ва̀тāте, ва̀лӣи, ва̀лӣмо, ва̀ла, д̀вати, за̀ватили, пр̀вати, у̀ва̄ен, у̀ватē*; ретки су случајеви са *хв>ф*: *п̀офа̀лимо, фа̀ла, фа̀лим, фа̀лӣмо*.

6. Сугласник х

Глас *х* темељито је уклоњен из фонолошког система. У највећем броју случајева ишчекао је без икаквог трага: *а̀јде, а̀јдемо, а̀јдук, а̀јдучица, а̀љина, а̀ртија, ѐкла, ѐкламо, ѐклање, ѐктар, за̀ман̄ем, ѝљада, ла̀д, ла̀дан, ла̀дно, ла̀д̀вина, л̄ѣб, ма̀ом, ма̀овина, на̀р̄ани, о̀ћеш, о̀дма̄, одра̀нили, ра̀на, ра̀нили, са̀рана, сара̀нили, стѝго, стра̀ота, т̄рбу, у̀апсē, у̀стадо*.

Зев настао испадањем *-х* - често се уклања убацивањем сонанта *ј* или *в*.

а) Уметање *ј* бележила сам у следећим примерима: *дра̀је, дра̀јево, дра̀ји* (у ном. и ак. је *дра̀ј*), *чо̀ја, чо̀јан̄о одѐло, и чо̀јано одѐло, Мѝјило, ма̀ђија, сна̀ја, сна̀јка, сна̀ји, сна̀јом, стр̄еја*. Може се чути и *сна̀ама, дрова̀ љу̀ска, дрoвина*.

б) У ограниченом броју примера зев је уклоњен помоћу секундарног *-в* - : *бу̀ва, бу̀ве, бу̀вама, глу̀ва, ду̀ван, па̀зув, па̀зува, су̀во, у̀во*. Такав начин уклањања зева познат је и у другим штокавским говорима.⁸

Има примера где се глас *х* замењује са *к*: *ка̀уба, кра̀бра, кра̀бри, Крѝстос, Крѝстовē, Мика̀јло, пл̄ек, плекан̄ē и плеканē, Тѝкомир*. Према књижевном *дрхта-ти* налазим једино *др̀ктати, др̀ктимо, др̀ктите, др̀ктӣи, др̀к̄ћем*. Овде се доследно чује *п̄итије*.

7. Сугласник њ

Што се тиче изговора гласова *и, њ, ч, њ*, нема битнијег одступања од прилика у књижевном језику. Посебне пажње једино су вредне неке појаве из области дистрибуције *и* и *њ*. Ту првенствено мислим на њихов међусобан однос и супституцију са другим сугласницима.

Не би се могло рећи да је консонант *и* чест у свакодневном говору, али је ипак чешћи него у књижевном језику. Бележила сам првенствено:

а) у туђицама: *бу̀џа, кан̄џа, о̀ма̄к, о̀ма̀клија, са̀нџа̄к, ма̀к, ма̀ка ма̀втара, ма̀да, ма̀кови, џемпер, џемперӣћ, џџбра, џукела*.

б) у оријенталним суфиксима типа *-џија*: *бо̀џаџија, ка̀за̀нџија, кафѐџија, про̀вода̀џија, рачу̀нџија, шалѝџија*.

в) у резултату различитих, не увек сасвим јасних, асимилационих процеса у неким консонантским групама чији је први члан сугласник *ж*: *ибу̀н, ибу̀нић, ибу̀-*

⁸ "Око уклањања зева у нашој зони исма, дакле, практично ничега што би било необично у многим другим српскохрватским дијалектима. Подоста лексема са *-В-* и *-Ј-* добијеним на овај начин стекло је, уосталом, право и у савременом језику. За сагледавање места наше зоне на овом делу штокавштине подсећамо на сличне прилике у осталим Ш-В говорима, као и на К-Р и С-В терену" (Реметић 1985: 164-165).

нови и мбунови, мбуње (поред ређих облика са ж: жбуи, жбуње). Биће да је асимилацијом добијено и мандар, мандари, мандамерија (примери са ж знатно су ређи: жандар, жандари).

У говору Беле Цркве није нарушена фонолошка опозиција између тврдих и меких африката. Колебања између *μ* и *ћ* забележила сам углавном у примерима који и у књижевном језику гласе двојако. Тако сам према књижевном *мезва* и *ђе-зва* на свом терену забележила доследно *ђеџба*, *ђеџбе*, *ђеџбица*.

У вези са односом *ћ: ј* на првом месту треба поменути чињеницу да се овде паралелно чују ликови типа: *гдспођа* и *гдспоја*, с тим што је мало чешће *гдспоја*, *гдспоје*, *Госпојина*, *гдспојица*.

8. Јотовање

Ново јотовање извршено је готово у свим категоријама и случајевима: *браћа*, *браћѐ*, *браћи*, *гробжђе*, *звобжђе*, *дѝбљака*, *дѝбљи*, *дѝвља*, *дѝвљака*, *дѝвље*, *здравље*, *здрављу*, *лишиће*, *снопљу*, *снопље* итд.

Код глагола изведених од основа *пусти-* и *-мести-* има облика са обостраним морфонолошким утицајима: *наместити*, *пушити*, *пуштѝм*, *пуштити*, *распушити*, *смѝстити*, *спушити*, *упушити* итд., поред *наместѐ*, *пдопустѐ*, *пуस्ता-ју*, *пустѐ*, *смѝстѐ*.

Што се тиче остатка јекавског јотовања, забележила сам само неколико примера где се оно јавља: *ђеџ*, *прањџед*, *ђеџо*, *зађевице*.

У сложеницама глагола *ити* јотовање је извршено доследно. Нема примера типа *дојем*, *доје* већ искључиво *дођем*, *дођеш*, *изађи*, *отиђи*, *уђи*.

Дисимилацијом су уклоњени резултати јотовања у примерима као што су: *запалѐње*, *оболѐње*, *оделѐње*, *тѐлѐње*, али - *мишѐње*.

У вези са судбином групе *-ит-* наводим да се овде, према очекивању, говори искључиво: *двѝрѝшите*, *кѝсѝшите*, *лѝжѝшите*, *штѝп*, *штѝпом*, *штѝнѝд*, *штѝне*, *штѝнци*, *штѝта*, *штѝтити*.

9. Консонантске групе

У области дистрибуције фонема у српском језику посебно место заузима проблем броја могућих консонантских група. Ово питање интересантно је још од времена испадања слабог полугласа (појаве која је повећала број могућих консонантских секвенци). Фонетски процеси растерећења новодобијених група одвијали су се путем :

- а) испадања одговарајућих сугласника
- б) супституције на бази асимилације и дисимилације.

9.1. Консонантске групе у иницијалној позицији

У многим говорима почетне консонантске групе састављене од плозива и другог опструента елиминисане су ишчезавањем првог члана. Прилике у Белој Цркви илустроваћу следећим примерима:

пт- : *тиџа*, *тиџе*, *тиџу*, *тиџица*, *тиџија*, *тиџиѐ*, *тиџурина*.

пч- : *чѐла*, *чѐлама*, *чѐлица*, *чѐлињи*, *чѐле*, *чѐла*.

пш- : шèница, шèнице̄, шèнично̄, шèнично̄г.

пс- : а) псèто, псèћи /жìвот?.

б) сўје.

кћ- : ћèр, ћèри, ћèрка, ћèркама, ћèрко.

тк- : кò, кòм, кòмè, али је ткàм, ткàш, мада је много чешће чèм, чèш.

гд- : дè.

бз- : зòва, зòвè, зòву.

дг- : гўња, гўње (обичније) и дўња, дўње.

Ипак постоје иницијалне сугласничке групе у којима не долази до упрошћавања, што се може потврдити овим примерима:

шт- : штàп, штàпић, штèнàд, штèне, штèнци.

шп- : шпијуни, шпијун̄, шпòрет, шпòрета.

мл- : млàд, млàда, млàда, млàк, млàко, млèко, млèка̀рица.

ст- : стàрац, стàрӣ, стàкло, стàбло, стèна, стй̄нè, стòтина, стòтӣ, стуб̄, стубӣћ.

стр- : стрй̀на, стрòг, стрòј.

ср- : срàм, срамòта.

зр- : зрàк, зрàчй̀м, зрàчити, зрèò.

зн- : знàдèм, знàдèш, знàм, знàмо, знàте, знàш, знòј, знòјав.

Супституција на принципу асимилације и дисимилације у иницијалним групама не представља никакву реткост у многим нашим дијалектима, па ни на терену Беле Цркве. Уп. нпр.:

шк- : чкòла, чкòли, у чкòлу, али чешће је шкòла, шкòлè, шкòли, у шкòли.

жб- : жбу̀н, жбу̀нови, жбу̀нићи, жбу̀нићи.

жг- : жгlàбак, жгlàбкови.

жм- : жмàрӣ, жмàрè, али и жмàрӣ, жмй̀рка̄, жмй̀рӣ.

гн- > гњ- : гњй̀здо, гњèздо, гњй̀здету, гњèздету, гњèцав, гњèцава али има и гњѝла, угњѝлили.

дл->гл- : глèце, глèца.

кл->кљ- : кљèшта, кљèштимà.

жл->жљ- : жљèб, жљèбови.

Супституција на бази дисимилације ређа је:

мн->мл- : млòгà, млòго, млòгӣ, намлòжило се, умлòжило се, помлòжи.

9.2. Промене у сандхију и сродне појаве у додиру морфема

Кад се у сандхију и између префикса и основе нађу сугласници различити по звучности, обично долази до регресивне асимилације: бèш-чарàпà, з-бòка, з-брà-ћòм, з-Бў̀гарима, з-гòведима, з-др̀вета, з-дру̀штвом, ис-кòрèна, ѝс-куће̄, јèс һàво-ла, јòж гòрè, крòс-прсте, òт-куће̄, пèтнèз дàнà, у̀с-кућу и сл.

У Белој Цркви има случајева тзв. африкатизације у секвенци *т, д + с*: брà-цкӣ, љу̀цкӣ, али је у сличним позицијама много обичнија и чешћа потпуна редукција дентала: гòспоски, гòспòски, òскачè, òсту̀пила, òсу̀ство, прèсèдник, свèскӣ,

сускѣ. Исту ситуацију налазимо и у сандхију: *ка-сам се ўдāла, ка-смо се рāста-ли, ка-су бīли, ка-су се врати́ли, кў-смо по̀шили, ђ-смеја, са-се ја сѣти, са-се сáми ўзму́.*

У радном придеву глагола *отићи* долази понекад до потпуне редукције вокала *-и-* и стварања африкате *ч*: *ѡчѡ-је, ѡчла, ѡчѡ.* У осталим случајевима, а углавном се ради о сандхију, секвенца *-ти-*, одн. *-ди-* - отклања се редукцијом дентала : *нāс пѣ-шес, ѡштету.*

9.3. Консонантске групе у медијалној позицији

Супституције настале асимилацијом бележила сам углавном у примерима т-па:

-мт- > -нт- : *зāпāнтила, зāпāнтио, плāнти, пāнтим, пāнтимо, пāнтии, ўпāнтијѡ, ўпāнтила.*

-нп- > -мп- : *једāмпут, црвѣмпѣрка, црмпураст.*

-нб- > -мб- : *зелѣмбаћ, зелембаћи, зелембаћу,* али доследно се чује *болбѡне, болбѡна.*

-вн- > -мн- : *дāмно, ѡдāмно, одāмно, рāмно,* али ипак претежу примери са очуваном групом *-вн-*: *брвнара, брвно, дāвно, зѡвнѣ, кўпѡвна, ѡдāвно, одāвно, рāвна, рāвно.* Доследно се чује: *затāмнити, тāмно, тāмница, тамнѡвати.*

-вњ- > -мњ- : *жрмња, жрмњали, порāмњајў, порамњамо, порамња́те, пѡрамњѡ, рāмња, рāмњали,* али ови примери чују се и са неизмењеном секвенцом *-вњ-* : *жрвњеви, жрвња, рāвња, рāвњали, рāвњамо, рāвња́те.*

-мљ- > -мњ- : *земњани по̀д, уземњење,* али ови примери чују се и са групом *-мљ-*: *земља́ни, тїмљан, уземљење.*

Промену *-нк-* у *-њк-* забележила сам само у примеру *штра́њака.*

Дисимилацијом по месту творбе долази до *-њч- > -нч-* : *на̀конче, на̀кончета, свї́нче, свї́нчета, свї́нчету,* али се чује и *на̀коњче, на̀коњчета, свї́нче, свї́нчета, свї́нчету.*

Измене у медијалним секвенцама на бази дисимилационих процеса бележене су углавном у примерима и ситуацијама познатим суседним и сличним говорима:

-пч- > -вч- : *клўвко, клўвка, клўвчāд,* али и: *клўко, клўче, клўчета; кѡвча, кѡвче, за̀ковчāј, откѡвчāвā, прекѡвчāвā, скѡвчѡ, шївчица.*

-пш- > -вш- : *ѡштина, ў овшину, лѣвша, лѣвши, лѣвше, лѣшиā, лѣшии, лѣвиѣ.*

-пс- > -вс- : *тѣвсија, тѣвсије, тѣвсију, лївсѡ, лївсала, пѡливсали,* али *ѡсује.*

-пк- > -вк- : *шївка, шївки, шївкѡм,* али ова сугласничка група може бити упрошћена губљењем првог опструента у примерима типа *ѡклада, ѡкладили, ѡкладїм, ѡкладїи.*

-пт- > -вт- : *Шївтāр, Шївтāри, овту́жили, левти́рић,* али доследно је *лѡпта, лѡптѣ, лѡптама.*

-мн- > -вн- : *гўвно, гўвна, тāвница.* Не тако ретко чује се и: *гўмно, а једино гўмно, гўмна, гумну, тāмно, тāмница, тамнѡвати.*

-мњ- > -мљ-: *сумља, сумља̄, сумља̄иш, пдсумља̄иш, сумљив*, али и: *сумња̄м, сумња̄иш, сумња, сумњив*.

Група *-ћн-* не прелази у *-тњ-* већ у говору Беле Цркве имамо само *-ћн-* и *-ћњ-*: *бдџићнӣ, бдџићњӣ*. Али је *срѣтна, срѣтни, срѣтно*.

У Белој Цркви не долази до дисимилованог упрошћавања секвенце *-ич-* па имамо: *болѣшчина, завѣшић, гѣшчићи, дашчица, кришчица, рѣшчић, ишчупам, брѣшчић, ашчија, бошча, бѣшча, бошчалук, башча, башча*.

9.4. Елизија неких сугласника

Сонант *м* изостаје у речи *абуланта, абуланте*.

Губљење велара *к* и *г* регистровала сам у примерима: *ѣсплѣзија, есплѣдира, есплѣдирало, јабѣме*.

Изговор страних речи у српском језику праћен је губљењем и избацивањем појединих консонаната и у примерима: *атиљѣрац, цикулар, матрѣтира̄. Бѣрисав̄ Владисав̄, Вѣјисав̄, Дрѣгосав̄, Вѣјисавѣв, Дрѣгосавѣво, Дѣбросавѣво* "Маретић мисли да је *-л-* код наведених именица изгубљено најпре у облицима присвојних придева (било је на кратком растојању од *-љ-*), а одатле се потом појава ширила на проста имена "(Реметић 1985-202).

Као ни у суседним говорима, нема упрошћавања секвенце *-гњ-* у именици *јѣгње* и њеним изведеницама: *јѣгњета, јѣгња̄д, сјѣгњена, ѣјагњила*.

Сугласник *т* се губи у речима: *ѣсма, асма̄тичан, директо*.

У сандхију је прилично често уклањање финалних дентала *д, т* и фрикатива *з, с*.

О-дрѣвета, о-дѣсак̄а, о-дѣда, јѣдно ѣ-другѣ, ѣ-тебе, ѣ-јутра, кѣ-ћѣ сѣрана, кѣ-ћеш, сѣ-ћу, прѣ-италѣм, ѣ-шак̄а, ѣ-итале.

9.5. О неким међуконсонантским односима

Забележила сам више примера у којима се огледају одређени консонантски односи; у питању је прилагођавање туђих речи нашем изговору.

Однос *т*: *д*: *ѣтреса, атрѣсирати, атрѣсир̄ам, атрѣсир̄ан*.

Однос *н*: *њ*: *жуња, жуње, ѣграњци, лѣњ, лѣњи, лѣња*.

Однос *н*: *м*: *багрѣн, багрѣново, багрѣновина, багрѣње, багрѣња̄к, багрѣња̄ку*.

9.6. Уметање сугласника

Истраживања су показала да је уметање сугласника познато већини наших говора, па је тако и у говору Беле Цркве.

а) Сугласник *р* долази у следећим случајевима : *брѣз, брѣзѣобразан, брѣстар, брѣстра, брѣстри, брѣстрѣм, избрѣстрила, брѣзѣобразлук, брѣспослен*.

б) Паразитско *н* налазимо у примерима: *кѣмѣндија, комендија̄мо, комендија̄те, комендија̄ју, прѣнѣд*.

в) Секундарно *м* имамо у : *прѣмбаба, октѣмбар, ѣктѣмбар, октѣмбра*.

г) Уметнуто *г* налазимо у примеру *жглѣзда, жглѣзде, жглѣзду*.

Уз веома ретке потврде облика *пуџ*, у Белој Цркви је много чешће и обичније *спуџ*, *спуџеви*, *спуџом*.

Забележила сам и лексему *дво̀глед*.

9.7. Метатеза

Као и у већини српско-хрватских дијалеката и овде је дошло до метатезе у турској речи *баурак*: (Реметић 1985:216) *ба̀рјак*, *ба̀рјака*, *ба̀рјаџи*, *барјакта̀р*, *барјакта̀ра*.

Метатезом се могу тумачити и неки прилози: *во̀д*, *во̀де*, *во̀дена*, *но̀дена*.

Скрећем пажњу на чињеницу да овде нема метатезе типа: *гро̀јзе*, *гво̀јзе*, *па̀јси*, *про̀јсак*, *ко̀јзи*, *гарван*, већ се доследно чује- *гро̀жђе*, *гво̀жђе*, *па̀сји*, *про̀сја̀к*, *ко̀зји*, *га̀врџан*.

9.8. Судбина финалних сугласничких група

Завршне консонантске групе *-ст*, *-шт*, *-зд* чувају се у домаћим речима: *чвр̀ст*, *брѣ̀ст*, *вѣ̀шт*, *вла̀ст* *глу̀пост*, *гро̀зд*, *жа̀ло̀ст*, *ко̀ст*, *лу̀до̀ст*, *ма̀ст*, *мла̀до̀ст*, *прѣ̀ст*, *прѝшт*, *ра̀до̀ст*, *сла̀ст*, *ста̀ро̀ст* и сл., али изузетак је група *-ст* када су у питању бројеви и у том случају долази до њеног упрошћавања: *пѣтнѣ̀с*, *шѣснѣ̀с*, *осамнѣ̀с*, *деветнѣ̀с*.

4. Закључак

Говор села Бела Црква припада групи млађих штокавских говора са четвороакцентном системом, где се добро чува мелодичност сва четири акцента и неакцентоване дужине. Што се дистрибуције акцената тиче, она је иста као у стандардном језику, уз неколико ретких и шире познатих изузетака код сложеница.

На посматраном терену Даничићеве неакцентоване дужине држе се добро, али ипак нису све очуване. Насупрот томе, у извесном броју категорија јављају се дужине којих нема код Даничића.

У говору Беле Цркве преношење акцента на проклитику жива је категорија, мада има и примера где се оно не врши.

Бела Црква припада шумадијско-војвођанском дијалекту, и то групи говора са незамењеним јатом - јат чува своју фонолошку посебност. Овај говор има доста икавизама и то је већина оних који су се појавили аналошким путем.

Вокалски систем садржи шест фонема и вокално *р*. Присутне су разне редукције, контракције и елизије вокала.

Консонатски систем суштински се разликује од стандардног језика једино у одсуству фонеме *х* и делимично *ф*.

Дијалекатски текстови

Забаљала се са њим и по̀слѣ се догово̀рили. До̀шли дру̀ги да̀н Ма̀лѣ Госпо̀јинѣ и мѣни да̀ли па̀ре. До̀шо Јован, њѣ̀гов отац и јои јѣдан ко̀мишија. Њи тро̀јица и мѣни да̀ли па̀ре. Нѐ знам ко̀лко но̀вца, ни́сам за̀пантила. А ја̀ њима да̀ла да̀рове. Свѐкру ко̀шуљу, чо̀рапе и пѐшкѣр и та̀ко да̀ла Јовану и та̀ко да̀ла и днѣм ко̀мишији што је до̀шо са њима. Та̀ко је днѣа̀ би́ло. Сва̀дба нам је би́ла трѐћи да̀н Бу̀рђи́ца. Онда̀ су до̀шли сва̀тови с ко̀лима. Мѣнѐ су одвѣли, оти́шли, вѣнчали се, до̀шли ку̀ћи. Са̀мо

ми кѣша бѣла. У свѣтовма старѣ свѣт и комшије, рѣдбина. Старѣ свѣт вѣдѣ рѣд, а кѣм сѣдѣ у прѣднѣм чѣлу. Он кѣжѣ кад трѣба да се пѣжѣ са млѣдѣм и кад трѣба дол да се стѣжнѣ. Он запѣвѣдѣ кѣко трѣба, а кѣм сѣдѣ ко кѣм. Бѣжѣ је чѣш, само није свѣдѣ. Кѣд менѣ није бѣжѣ. Нѣму направѣ горе кѣпу и мѣтнѣ на глѣву. Дѣжѣ дѣра. Дѣружѣ га, вѣш, пѣшкѣр. Он прѣчѣ, комендијѣ, шѣлѣ се, будѣлѣ се. Тѣ је бѣжѣ мушкѣрац.

Кѣд сам дошла ѡвѣ у кућу, у Пѣповићѣ, кѣд су ме довѣли и кѣд сам у колма устала, дѣли ми накончѣ. Јѣ га три пута подигнѣм и пѣљубѣм. Дѣм му дѣровѣ. Вѣш, ѡлѣвкѣ, свѣшта које чѣга, слаткѣшѣ. И ѡндѣ кад ѡни ѣзмѣ дѣте ашчије донѣсѣ зѣб и мѣтнѣ спорѣд колѣ и јѣ ѡндѣ сѣжѣм, стѣнѣм на зѣб. Такѣ је тѣ прѣ бѣло. И ѡндѣ старѣ свѣт нас пѣслѣжѣ, млѣду и млѣдѣжѣњу и ѡндѣ ѣзмѣм зѣб, бѣцѣм гѣр три пута, бѣцѣм на кѣ кућу, забѣцѣм. И ѡндѣк ѣлазѣм у кућу. Дѣжѣ ми дѣ лѣба пѣд рѣке, и дѣ лѣтра, ѡндѣк лѣтровѣ бѣли. Лѣтар дѣжѣ вѣна. Такѣ ѣнесѣм. Кѣд ѣлазѣм на вѣрата, млѣдѣжѣња вѣко стѣви рѣку, млѣда прѣлазѣ а ѡн вѣко ѣчини рѣком по лѣђѣма, и ѡндѣк ѣжѣм у кућу. ѡндѣк ѡнѣ ѡд менѣ ѣзмѣ, а лѣбовѣ ѡдмѣ, чѣм у кућу, лѣбовѣ пѣдажѣ на земљѣ. Такѣ, да ѣжѣ млѣда пѣни рѣку, да бѣдѣ срѣтна кѣћа, да бѣдѣ пѣна кѣћа, д ѣма срѣжѣ. ѡндѣ тѣм кѣд дѣлазѣм свѣкар и свѣкрово сѣдѣ, а дѣ јѣстучѣта пѣнла сам, јѣ дѣнѣла, мѣтла свѣкрово у кѣло. И ѡндѣк свѣкрово сѣднѣм у кѣло и ѣу загрлѣм и мѣтнѣм рѣку у нѣдра и ѣзвѣдѣм шѣђѣра и мѣтнѣм у мѣп. А свѣкра пѣљубѣм у рѣку и пѣљубѣмо се. ѡндѣ дѣнесѣ ѡни мѣни послѣжѣње. Пѣслѣжѣм свѣкра и свѣкрово. ѡндѣ рѣдарѣ ѡнѣ ѡднесѣ. ѡндѣ ѡни ѣстанѣ, ѣзѣжѣмо и ѣдѣмо там асталѣ де је сѣо кѣм, старѣ свѣт и свѣтови. Није бѣло шѣтрѣ. Млѣда стѣжѣ спорѣд кѣма. Млѣда стѣжѣ, нѣ сѣдѣ за астѣл. Дѣврѣ докѣ гѣд вѣчѣражѣ. Кѣд вѣчѣражѣ кѣм, старѣ свѣт и свѣтови, ѡндѣк ѡна мѣло ѡдѣжѣ. ѡдѣ у собу ѣѣну да мѣло ѡдморѣ на јѣ тѣ дѣнесѣ да мѣло јѣдѣ. Нѣ вѣчѣра млѣда са свѣтовма. И пѣслѣ ѣгрѣ се дѣкѣ ко дѣжѣ. Кѣд нѣжѣ ѡдоше кѣћи. Млѣда ѡндѣ јѣдна сѣжѣла се. Сутрѣдѣн сам ѣстала ко млѣда. Пѣчѣстѣла и сѣдѣла кѣћу и свѣ лѣпо сѣдѣла. Сѣжѣвала кѣву сѣ ѡнѣм шѣђѣром и заслѣдѣла шѣто сам ѣзѣла из свѣкровѣни нѣдѣрѣ. И ѡндѣ послѣжѣла свѣкра и свѣкрово и јѣш гѣстѣжѣ шѣто је бѣло: рѣдарѣ и ашчије. А тѣ је кѣжѣ жѣнѣ да се млѣда бѣлѣ слѣжѣ са свѣкром и свѣкровоѣм, са кѣћѣнима, са комшијѣма и са свѣма. Да бѣдѣ лѣпо. Ни кад се ни сам свѣжѣла ни с кѣм. Са свѣма сам лѣпо жѣвила, са свѣкровоѣм и са свѣкром, са комшијѣма и дѣнас дѣжѣ.

ѡндѣ вѣнчѣнице ни су пѣстојѣлѣ. ѡндѣ су ми кѣпили сѣкѣжу и блѣзу и свѣ шѣто трѣба, кѣпѣт, кѣстѣм. ѡндѣ су ми кѣпили и цѣпѣлѣ и вѣл. Ми смо тѣ прѣ звѣли фѣл. Фѣл до земљѣ дѣжѣчѣк. Бѣо је бѣѣ. ѣ менѣ бѣла бѣрдѣнска блѣза, блѣза бѣрдѣн, сѣкѣња плѣва, а гѣр ѡвѣ ко сѣд кѣвелѣто, на гѣр ѣдѣ фѣл. Дѣвѣр ми је бѣла Јѣванѣва рѣђѣка. Мѣг мужѣ рѣђѣка. Нѣговѣ тѣткѣ жѣрка. ѡна ми бѣла дѣвѣр. Нѣј дѣла пѣшкѣр. Јѣ јѣ спрѣмѣла дѣровѣ: кѣшуљѣ и јѣш пѣнешѣто. Млѣда за свѣдѣбу прѣво дѣружѣ кѣма и старѣ свѣта, дѣвѣра, свѣкра, свѣкрово и кѣћѣнѣ. Дѣружѣ својѣ свѣкрово

и свѣкровину својту. Сестре, браћу, кога има̄ младѡжења. Мој није им̄о ни сестра̄ ра̄ ни браће̄. Ја̄ нисам кад нисам имала ни дѣвера ни заову.

А на̄ко̄ ина̄че кад сам ѡстала у другѡм стању. Нисам мѡгла да понесѡм дѣте дужѡ. Годину дана̄. Ишле су ӯ менѡ ма̄ти и свѣкрова једној жѡни. Она ми је ушила нѡкӣ ушивотак код нѡкѡ враѡаре̄. Зна̄м сѡмо да је бијѡ ко̄њскӣ клин од ко̄њскѡ потковице̄. Зна̄м да ми је то̄ била ушила. Пѡслѡ кад сам ја̄ рѡскопала, ја̄ видла то̄. Свѡ да јѡдѡм кад сам била трудна. Сѡмо нѡ смѡ се да прѡлази прѡпрека. То̄ ако̄ је нѡшто свѡзано. Пазила сам да се нӣкоме не на̄ругѡм, ѡће дѡте да се ругѡ, да ништа не украдѡм тӯђе. Д узмѡш нѡшто, шљиву ил нѡшто и ако̄ то̄ ѡдберѡш и ма̄шиш се за̄ себѡ, ѡстанѡ зна̄ка на дѡтету.

Кѡлѡвчице биле. Мѡтнѡш ма̄ло сѡна у кѡлѡвчицу, ѡзгѡр за̄стрѡмо кр̄пциу. Мѡтнѡш ја̄стучић, мѡтнѡш ма̄ло глѡговинѡ, бѡлог лѡка, мѡтнѡш кожѡрицу сланинѡ. Свѡ то̄ да не на̄паднѡ што̄год. Нѡкѡ лептирице до̄ђу, до̄ђе на сиса̄ дѡте. Узмѡш дѡте за сисциу, а ѡно врѡитӣ, бѡлѡ, а тврѡ ко̄ камѡн. И ѡнда̄ кад то̄ будѡ, ја̄ узмѡм дѡтињӯ нечӣст, кад какӣ дѡте, и кокодшињѡ бѡлегѡ и то̄ на̄мажѡш и ѡно нестанѡ. И данѡс да̄њи ко̄ ѡћѡ ѡн то̄ упрѡжњава̄ и то̄ ра̄ди. Дѡте мѡрѡ да се шиша̄ у прѡвој години ма̄ло, ил у трећој. И ставља̄ се на ка̄лем, да дѡте ра̄стѡ, да будѡ здравѡ ко̄ ка̄лем.

Кад је жѡна у другѡм стању нѡ смѡ да тӯчѡ ма̄чку, ни ѡукелу нѡгѡм.

Прѡ дѡвојке нису смѡле да нѡсѡ пр̄стѡн на дѡсној рӯци. Ба̄бе нѡ дају. Ка̄жѡ трӣ пута Сунце задр̄ктӣ кад видѡ у дѡвојкѡ пр̄стѡн на дѡсној рӯци. Ка̄жѡ то̄ је грѡк, а кад се удају, ѡнда̄ на дѡсној.

Данѡс се мѡмак и дѡвојка љубѡ. Прѡ то̄ није смѡло бити. Ја̄ кад сам била дѡвојка, ја̄ иґрам̄ у колу, а Јѡван ва̄ко̄ штӣпнѡ ме за̄ рӯку. Ја̄ ко̄ да̄ до̄ити гла̄вѡм гѡр у шака̄то̄, ѡд мукѡ, па њѡму ша̄мар. Пѡслѡ Јѡван до̄шо̄ мѡни код сто̄кѡ.

Ма̄раме су прѡ свѡ нѡсили, и дѡвојке и жѡне. Сѡмо ва̄шер гла̄внӣ кад је, Госпојина ил Преѡбражѡње, ко̄јѡ се ѡћӯ д удају, ѡне идӯ гологлаве. И то̄ ѡнѡ годинӣ кад љу да се удају. Ко̄су нѡсиле у пӯнђу, плетѡнице двѡ и ка̄ко̄ ко̄ ѡћѡ. А пӯштѡну ко̄су јѡк.

Она је во̄лла да на̄сочӣ дѡвојку за мѡмка и да на̄ћѡ мѡмка и ѡствѡрӣ јѡј се и до̄ведѡ мѡмак тӯ цуру. ѡдѡ, сѡмо ка̄жѡ та̄ј је мѡмак дѡбар, лѡпо се живѡ и ајде ти по̄ђи за̄ њѡга̄ ако̄ не̄ма̄ш мѡмка за̄гѡвѡреног. Она ка̄жѡ не̄ма̄м и ѡна то̄ збр̄гља̄ нѡшто, прӣча̄ и шта̄ ти ја̄ зна̄м. Није ништа га̄тала, зна̄м да није, нѡго на̄ко̄ с рѡчӣма. То̄ се зѡвѡ на̄сочӣ. Имала је пӯно то̄га̄. Ишло јѡј то̄ за рӯко̄м. Сѡмо до̄ђе дѡвојцӣ и по̄мене̄ јѡј мѡмка, а зна̄м да није ништа. Нѡ зна̄м на̄ко̄ дӯшо̄м да̄ л је. Сѡмо, на̄ко̄, ишло јѡј то̄ од рӯкѡ.

Дошли и додели ми прстен. То се зове прстеновање. Јован додео прстен. И то је дошло десторо, двајесторо народа. Бијо ручак, музика. После прстена иде свадба. На свадбу зову чутуром. Како се чутура креће, нара народ даје, дар, у нарама, ко шта има. Од дарова пре рата нису ишли вешеве, него чоране, пешкир, марица.

Пре као зет наместити сламарицу и наместити кревет и као увече отвори врата и луна там. То је зато да се не роди главо дете. Други дан свадбе млада подива да се кућани умију. Узме пешкир чист да се убришу и они њу дарују. Дају по пет динара, један динар. Онда су биле паре скупе.

Ми узели да предемо, мами моја, ја и сестре. Кроз прозор је само ко мачка узлетило се. Моја мама подвика " Јој моја ће Нада умрети, видје шта оде ус прозор ". Кад није прошло сат-два, једна Радојка, стрина ми, изиђе из њене собе, дође де смо ми и вели мојој матери: " Јој, сејо, умре ти ја ". Тамо њу болео стомак, а она мученица била у другом стању, па је нешто радила да то дете избаци и снађе је. Одма њу лекару, дотрају је од доктора и умре. То се звало преказа, она мачка. Преказало се да ће смрт да буде. Каку болнициу. Није било доктора. Сама ко зна шта је турула. Моја је мами нашла стрину у торбици кукурек. Нека жена јој рекла кукурек. Она турала кукурек и он јој прогризо материцу и умрла. Кукурек се меће свињама у увета. Метне данас, сутре мора д извади се. Он огризе и остане рупица. То за здравље свиња. Колко је жена тако умрло. Моја је мами родла нас десторо, није теља то радити, а живила осамдесет четири године, а она једна, стрина, умрла, четрес година имала.

Пре је било каже вампир. Чули смо дрекавац. Дрекавац се чује. Дрекавац куд прође кроз село, то неко мора д умре. Њега не море нико да види, а плаче ко дете. Ко дете мало кад плаче. То се нђу чује.

Кад неко умре мора да се чува док се не истра на гробље. Ту код мрца мора неко да буде да не пређе мачка. Не ваља да буде сам. Ако пређе мачка оће се поклачи. Стављала се шареница, јастук се направи и спусти се доле. Подкровом се покрије. Ново одело се обуче обавезно. Има и чоране. Пре били опанци. Неко буде само у чорапама, а неко и у опанцима. Пре се јукало гласно. Кад умре отац, мајка, јукала деца, ћери, фамилија, родбина јуче наглас и то по баичи. Свако јетро и свако вече излази се у баичу и јуче. Тако је до даће. Даћа је за четрес дана. Кад прође даћа онда се више не јуче. Мушкарци носе око врата канане, а жене мараме црне.

Литература

- Белић, Александар (1951). Из новије акцентуације. *Наш језик*. Нова серија, књ. II, свеска 7-10 : 227-237. Београд.
- Група аутора (1986). *Рађевина у прошлости*. Скупштина општине Крупањ. Крупањ.
- Ђукановић, Петар (1983). Говор села Горње Цапарде (код Зворника). *Српски дијалектолошки зборник XXIX* : 191-294. Београд.
- Ђурђевић, Александар (1989). *Бела Црква*. Бела Црква.
- Ивић, Павле (1999). Два главна правца развоја консонантизма у српскохрватском језику. *Расправе, студије, чланци. 1. О фонологији*. Редактор Милорад Радовановић. Приредио Драгољуб Петровић. 308-337. Нови Сад.
- Ивић, Павле (1950). Још један пример са и на месту старог јата у нашем књижевном језику екавског наречја. *Наш језик*. Књ. II, Свеска 3-4. 117-124. Београд.
- Ивић, Павле (1956). Једна доскора непозната група штокавских говора : говори са незамењеним јатом. *Годишњак Филозофског факултета I*. 146-160. Нови Сад.
- Ивић, Павле (1956/57). *Дијалектологија српскохрватског језика*. Нови Сад.
- Ивић, Павле (1962-63). Инвентар фонетске проблематике штокавских говора. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. Књ. VII: 99-110. Нови Сад.
- Ивић, Павле (1994). *Српскохрватски дијалекти. Њихова структура и развој*. Нови Сад.
- Ивић, Павле (1999). Вокалске групе у српскохрватском књижевном језику. *Расправе, студије, чланци. 1. О фонологији*. Редактор Милорад Радовановић. Приредио Драгољуб Петровић. 505-511. Нови Сад.
- Ивић, Павле (1999). Пuteви развоја српскохрватског вокализма. *Расправе, студије, чланци. 1. О фонологији*. Редактор Милорад Радовановић. Приредио Драгољуб Петровић. 308-337. Нови Сад.
- Ивић, Павле (1999). Фонолошки описи српских говора обухваћених Општесловенским лингвистичким атласом. *Расправе, студије, чланци. 1. О фонологији*. Редактор Милорад Радовановић. Приредио Драгољуб Петровић. 599-710. Нови Сад.
- Ивић, Павле и Лехисте, Илсе (1965). Прилози испитивању фонетске и фонолошке природе акцента у савременом српскохрватском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику VII* : 75-117. Нови Сад.
- Куљбакин, Ст. (1921). Акцентска питања. *Јужнословенски филолог*, књ. II, св.1-2. 80-110. Београд.
- Московљевић, С. Милош (1928). *Акцентски систем поцерског говора*. Београд.
- Московљевић, С. Милош (1929). Данашња граница између екавског и јекавског изговора у Србији. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор IX*. 109-123. Београд.
- Николић, М. Берислав (1966/67). Упитник за испитивање акцента у штокавским говорима. *Јужнословенски филолог XXVII* Св. 1-2. 307-336. Београд.
- Николић, М. Берислав (1968). Тршићки говор. *Српски дијалектолошки зборник XVII*. 367-463. Београд.
- Николић, М. Берислав (1964). Сремски говор. *Српски дијалектолошки зборник XIV*. 201-412. Београд.

- Николић, М. Берислав (1970). *Основи млађе новоштокавске акцентуације*. Институт за српскохрватски језик. Библиотека Јужнословенског филолога. Нова серија, књ. 1. Београд.
- Николић, М. Берислав (1965). Напомене о данашњем тршићком акценту. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику VIII*. 185-199. Нови Сад.
- Николић, М. Берислав (1966). Мачвански говор. *Српски дијалектолошки зборник XVI*. 185-314. Београд.
- Николић, М. Берислав (1969). Колубарски говор. *Српски дијалектолошки зборник XVIII*. 1-71. Београд.
- Николић, М. Берислав (1972). Говор Горобиља. *Српски дијалектолошки зборник XIX*. 619-746. Београд.
- Николић, М. Берислав (1966). Главније акценатске особине у говору Ваљавске Колубаре. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику IX* 77-95. Нови Сад.
- Николић, М. Берислав (1961/62). Акценатски речник шабачког говора. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику IV-V*. 225-234. Нови Сад.
- Николић, М. Берислав (1962). Акценатски вид проклизе и енклизе у српском језику. *Наш језик. Књ. XII*. 156-178. Београд.
- Павловић-Стаменковић, Звездана (1966/67). Консонантске групе СЦ и ШЧ у штокавском дијалекту. *Јужнословенски филолог XXVII*. Св. 1-2 . 349-356. Београд.
- Пешикан, Митар (1966/67). О пореклу словенских акценатских типова. *Јужнословенски филолог XXVII*. Св. 1-2 . 237-266. Београд.
- Реметић, Слободан (1985). Говори централне Шумадије. *Српски дијалектолошки зборник XXXI*. Београд.
- Реметић, Слободан (1981). О незамењеном јату и икавизмима у говорима северо-западне Србије. *Српски дијалектолошки зборник XXVII*. 7-105. Београд.
- Тешић, Милосав (1978). Фонетске особине азбуковачког села Узовнице. *Јужнословенски филолог XXXIV*. 169-191. Београд.
- Тешић, Милосав (1977). Говор Љештанског. *Српски дијалектолошки зборник XXII*. 159-328. Београд.
- Фонолошки описи српскохрватских / хрватскохрватских, словеначких и македонских говора обухваћених Општесловенским лингвистичким атласом*. Редактор Павле Ивић (1981). Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине. Сарајево.

Мириана Петровић

ОСНОВНЫЕ ФОНЕТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ГОВОРА СЕЛА БЕЛАЯ ЦЕРКОВЬ В РАДЖЕВИНЕ

Резюме

Говор данного села относится к группе "младших" штокавских говоров с четырехакцентной системой ударения. Дистрибуция ударения такая же, как и в стандартном языке, исключение составляют некоторые сложные слова (*земљорадник, Југославија*).

В данном говоре неударенные долготы Даничича сохраняются хорошо (*пӯт̄нӣк, ра̄дӣнӣк, за̄на̄т, ко̄ва̄ч, зӣме̄, кра̄де̄*) но все же не полностью.

Перенос ударения на проклитику является живой категорией (*на̄ воду, на̄ рӯку, нӣз брдо, ӯ главу, да̄ вӣдӣм, на̄ кӯћу, ӯ кӯћу*) хотя есть примеры и без переноса.

Говор села Белая Церковь относится к шумадийско-воеводинском диалекту, к подгруппе говоров с "незамененным ять" (*бе̄ло, де̄во̄јка, де̄те, ко̄лѐв-ка, ле̄на*). Система гласных включает шесть фонем и слоговое "р".